

Indledning

Dette nummer af MedieKultur består af en række artikler skrevet på baggrund af oplæg holdt på Den nordiske internationale konference om kvinder og de elektroniske massemedier i april 1986 på Center for Massekommunikation, Københavns Universitet.

Konferencen var den første internationale forskerkonference, hvor kvindelige medieforskere fra en række europæiske og amerikanske lande havde mulighed for at diskutere mål og metoder i den kvindespecifikke medieforskning og strategi i forhold til massemediernes udvikling.

Kabler, satellitter og det nylig vedtagne TV2 vil i løbet af nogle år skabe en helt ny situation i de danske medier. Kommercialisering og internationalisering vil få stor kulturpolitisk betydning, ikke mindst for kvinderne. Det er bl.a. denne diskussion, vi har villet gå ind i med afholdelse af konferencen.

Hvad angår forskningssituationen er der en udvikling i gang fra de kvantitative metoder til kvalitative metoder, både indenfor institutions-, værk- og modtageranalysen. Vi syntes det var vigtigt på dette tidspunkt at se på rækkevidden af de forskellige metoder, som har været anvendt indenfor den feministiske medieforskning, dels sociologiske og dels den psykoanalytiske og semiologiske, og konfrontere dem med hinanden.

En mere praktisk baggrund for at konferencen blev til noget netop nu, var at vi på et IAMCR møde i Prag i 84 opdagede, at der efterhånden var temmelig mange kvinder i SMID, og at vi havde lyst til at lave noget sammen. Flere af os havde gennem nogle år deltaget i og været medarrangører af kvindegupper på møder arrangeret af de nordiske medieforskersammenslutninger og IAMCR (International Association of Mass Communication Researchers), og havde lyst til at fortsætte dette arbejde.

Som foredragsholdere ved konferencen var bl.a. inviteret kvindelige medieforskere fra lande, hvor man i længere tid har haft en mediesituation, som den vi kan forvente at få i de nordiske lande. De inviterede forskere kom fra Italien, Frankrig, England, USA, Canada samt fra Norge og Sverige.

Konferencen henvendte sig til forskere fra alle de nordiske lande, fordi vi mente, at konferencens temaer måtte have generel nordisk interesse. Deltagerne kom fra Norge, Sverige, Finland og Danmark og omfattede forskere og studerende indenfor massekommunikation og kvindeforskning, journalister og andre mediearbejdere, mest kvinder, men der deltog også en mindre gruppe mandlige medieforskere.

På konferencen diskuteredes kvindernes placering i medieforskningen og udviklingen i den kvindespecifikke medieforskning, dvs. fremstillingen af kvinder i programmerne, kvinder som brugere af elektroniske massemedier og endelig kvinders placering som arbejdskraft i medieinstitutionerne.

Både Baehr og Robinson omtaler efterkrigstidens amerikanske medieforsknings forhold til kvinder. Enten usynliggøres kvinderne ved at der ikke fokuseres på at kvinders forbrugsmønster er væsentlig forskelligt fra mænds, dvs. kønnet betragtes som en irrelevant variabel, eller også beskrives kvinders forbrugsmønster sexistisk eller statistisk, dvs. det kvindelige beskrives sådan som det fremtræder, uden forsøg på årsagsforklaringer.

Robinson nævner Betty Friedan som pioneren for den feministiske medieforskning, hvis start falder sammen med den anden feministiske bølge i 60'erne. Baehr, Robinson og Kaplan understreger alle den vigtige udvikling fra en borgerlig, sociologisk medieanalyse til en analyse, der tager hensyn til at medieproduktet er et symbolsk, sprogligt univers, der konstruerer det kvindelige på en bestemt måde. Problemet ved de sociologiske analyser er, at de ofte baseres på hovedtællinger, der ikke tager højde for, hvordan kvinderne skildres, og som betragter kvindebillederne som direkte afspejlinger af virkeligheden. Fordelen ved

de sociologiske indholdsanalyser er at de har en vis repræsentativitet, og kan anvendes til at stille politiske krav.

Kaplan indfører en skelnen fra den feministiske forskning mellem den essentialistiske og den antiessentialistiske synsvinkel på det kvindelige, hvor den essentialistiske filosofi betragter det kvindelige som noget essentielt anderledes end det mandlige, mens den antiessentialistiske filosofi betragter det kvindelige som noget kulturelt og æstetisk konstrueret.

Brundson understreger en udvikling fra en distanceret ideologisk afstandtagen fra mediernes kvindebillede, til en opvurdering af kvindegrenser og en interesse for kvinders lyst ved at se TV.

Det er tydeligt, når man ser på de forskellige eksempler på programanalyser, der her er repræsenteret, at de er ude i meget forskellige æringer. Abrahamsson, der arbejder indenfor Sveriges Radios Ligestillingskomite har foretaget meget brede og repræsentative undersøgelser over kvinders og mænds placering i programmerne, f.eks. i nyhedsprogrammer over en hel uge, og sammenlignende undersøgelser mellem forskellige år. Styrken ved disse undersøgelser er, at de kan bruges i en politisk argumentation og f.eks. kan påvise, at den udvikling til det bedre, som alle tror sker nærmest automatisk, faktisk ikke finder sted. Men forklaringer på hvorfor programmerne og kønsrollerne ser ud som de gør, må vi hovedsagelig finde i andre typer af undersøgelser. Pedersen forsøger at finde ud af hvorfor kvinderne er usynliggjorte og objektgjorte i det danske litterære magasin Bazar og hvordan repræsentationen af kvinder hænger sammen med programmets æstetiske form. Men kvinderne anskues ikke som passive ofre for TV æstetikken og det mandlige blik, de har også selv nogle spillerum, hvor de kan udfolde deres subjektivitet. Kaplan analyserer en enkelt video med Madonna som eksempel på hvordan TV konstruerer det kvindelige. Ambivalensen i det postmoderne TVs måde at fortælle på medfører også en ambivalens i fremstillingen af kønnet. Kønsrollerne er faktisk ikke faste størrelser, men noget der konstrueres kulturelt og af mediet.

Kaplan går så vidt som til at spørge om denne leg med kønsroller betyder, at kønnet ikke længere er den socialt strukturerende faktor, som det tidligere har været.

Den generelle tendens til at tilnærme programanalysen til receptionsanalysen er tydelig i Mattelarts analyse af Telenovellaer - de sydamerikanske soap operas. Mattelarts artikel kan også ses som et eksempel på tendensen i den feministiske medieforskning til opvurdering af kvindegenrerne, som hidtil har været meget nedladende vurderet. Mattelart interesserer sig for den lyst, som kvinder har ved at se soaps, telenovellaer og andre serier. Rytmen i telenovellaerne er 'kvindelig', dvs. i overensstemmelse med kvinders natur og sociale liv. Mattelart er åben overfor at se telenovellaerne både som en essentialistisk fælde for kvinderne, og som et sted hvor utopien om et andet liv formuleres, og hun mener at denne dualisme er karakteristisk for kulturindustrien i det hele taget.

I den nyere medieforskning er der ikke mere noget skarpt skel mellem tekstanalyse og modtageranalyse, idet tekstanalysen ofte indebærer en bestemmelse af tekstens implicitte adressat. På den anden side er der i visse modtageranalyser en tilbøjelighed til at glemme teksten eller medieproduktet, hvilket kan føre til nogle statiske eller næsten sexistiske fastlåsnings af det kvindelige og det mandlige.

Brunsdon refererer nogle engelske undersøgelser over TV adfærd og præferencer, bla. af David Morley, der viser at mænd stort set bestemmer, hvad der skal ses i TV, mens kvinder kun insisterer på at se enkelte favoritprogrammer, som soaps, og ellers foretrækker fred i hjemmet frem for at insistere på egne lyster og at mænd foretrækker nyheds- og faktaprogrammer, mens kvinder foretrækker fiktion og serier. Dette mønster er yderst traditionelt og bekræfter fuldstændig kønsrolleklicheerne. En sådan analyse skal naturligvis uddybes for ikke at fastholde kvinder og mænd i et statisk mønster. Brunsdon bruger undersøgelserne som afsæt for nogle overvejelser over ambivalensen i kvinders lyster. Kvindegenrer er generelt lavt vurderet både af

kvinder og mænd. Det betyder at kvinder både skammer sig over for sig selv og over for sin mand og familie over sine lyster. Det vil naturligvis sige, at den lyst, hun har ved at se kvindeprogrammer, er højst ambivalent.

Man kunne også forestille sig, at Morleys undersøgelser blev kombineret med programfladeundersøgelser, som dem Abrahamsson har foretaget. Hvis programfladen som sådan eller enkelte programmer, som f.eks. nyhedsprogrammer, kan siges overvejende at konstruere en mandlig seer, så er TV jo selv medvirkende til at konstruere det stereotype mønster som Morleys undersøgelser afdækker, og så er det jo i hvert fald ikke noget naturgivent, at kvinder ikke så ihærdigt insisterer på at se andre TV programmer end soaps og serier. Det kan jo være, at kvinder ikke føler at der er ret mange andre programmer der er lavet til dem. Morleys undersøgelse er nyskabende og interessant, men i denne sammenhæng vil vi benytte den til at belyse spørgsmålet om, hvad feministisk forskning er, - et spørgsmål, der blev stillet mange gange på konferencen. Det svar der blev givet var, at man ikke kan sige, at den feministiske medieforskning har egne metoder, men at den mere er karakteriseret gennem de spørgsmål, den stiller. I dette eksempel er det altså nødvendigt at stille yderligere spørgsmål til Morley, for at overskride det statiske kvindesyn.

I sin undersøgelse af mænds og kvinders generelle mediebrug tager Lund fat på en af myterne, nemlig at kvinder interesserer sig mest for underholdningsserier og ugeblade, mens mænd helst ser nyhedsprogrammer og læser aviser. Gennem spørgeskemaundersøgelser konstaterer Lund, at kvinder simpelthen ikke bliver informerede af aviserne, men må søge til en lang række medier, for at få deres informationsbehov vedrørende den kvindelige dagligdag dækket.

Også Tufte og Jensen har gennem observationer og spørgeskemaer fundet frem til nogle temmelig stereotype kønsrollemønstre blandt børn og unge i deres brug af TV og video. Kønsvariablen er mere signifikant end klassevariablen, siger Tufte. De empiri-

ske resultater forklares udfra en socialpsykologisk analyse af ungdomskulturen, især med henblik på forholdene i pigekulturen, et område, der er ved at komme frem i lyset efter mange års focusing på den mere spektakulære drengekultur. Også Jensen konstaterer en ambivalens i pigernes mediebrug: På den ene side bruger pigerne medierne til at blive selvstændige individer og afgrænse sig fra moderen, på den anden side er det kvindebillede, de bliver tilbudt af medierne stadigvæk inden for rammerne af det mandlige ideal om det feminine. Det er interessant at læse Jensens og Kaplans bidrag i forlængelse af hinanden. Den ambivalens mellem trang til frigørelse og bundetheden af mandlige billeder af det kvindelige, som Jensen beskriver i forhold til mediebruget, er også en strukturerende faktor i selve de medieprodukter, som tilbydes de unge piger, som Kaplan viser i sin analyse af Madonna videoen. Der er også opbrud i mediernes fremstilling af det kvindelige.

Kvindernes rolle i produktionen er et vigtigt aspekt, fordi flere kvinder bag skærmen formentlig er en af forudsætningerne for en bredere repræsentation af kvinder på skærmen. På konferencen talte Baehr også om sine egne erfaringer som medlem af en feministisk produktionsgruppe Broadside, der har produceret programmer til den nyeste engelske TV kanal Channel 4, men hun har ikke ønsket at publicere sine betragtninger endnu. Derfor vil vi her kort fortælle om dette feministiske initiativ, fordi vi på konferencen fik en fornemmelse af, at det kan virke inspirerende på danske kvinder i forhold til det nye danske TV2.

Broadside gruppen var en feministisk produktionsgruppe, som blev startet i 1981 med det formål at producere programmer til det nystartede Channel 4. Channel 4 er bygget over entreprisemodellen, dvs. at størstedelen af programmerne købes udefra eller bestilles, ligesom det er tanken med det nye danske TV2. Det er en del af Channel 4's målsætning at opmuntre fornyelser og eksperimenter i programmerne og at tage hensyn til interesserne hos grupper, som hidtil ikke var blevet tilgodeset af de eksisterende TV kanaler. Dette var en af baggrundene for det feministiske initiativ. Den anden baggrund var en lang tradition i

England for feministisk kritik af film og TV industrien, bla. kanaliseret gennem fagforeningerne. Det lykkedes Broadsidegruppen, sammen med en anden kvindegruppe, at få en fast sendetid hver onsdag aften i den bedste sendetid til at lave et "current affairs" program, en slags TV aktuelt. De programmer gruppen producerede var dels kvindespecifikke, f.eks. om abort, om kvinder i fængsel, om sekretærer, dels om generelle politiske emner, som blev betragtet fra en kvindelig synsvinkel. Et af disse blev vist på konferencen. Det var en program om Falklandsøerne, der fulgte nogle familier gennem et år, hvor mændene havde været med i krigen. Programmet viste krigens indflydelse på engelske familier, var altså set fra kvindernes synsvinkel. Endvidere gjorde den lange optagetid - familierne blev fulgt gennem et helt år - at vi blev vidne til en proces, hvor kvinderne udviklede sig med de nye problemer, de var blevet konfronteret med. Dette program var et meget godt eksempel på en kvindelig æstetik.

Broadside fik ikke forlænget sin kontrakt med Channel 4. Og det har i øvrigt været karakteristisk også for andre kvindeproduktionsgrupper, at det har været svært at få lov til at producere så længe, at det har været muligt at udvikle en egentlig feministisk formidlingsform. Vi vil ikke her komme nærmere ind på vanskelighederne med at arbejde som en feministisk produktionsgruppe i forhold til en TV kanal. Vi har blot ønsket at gøre opmærksom på, at dette er en mulighed ved siden af det traditionelle ligestillingsarbejde.

Abrahamssons artikel beskriver ligestillingsarbejdet indenfor Sverige Radio, som både består i personalepolitik og i forsøg på højnelse af bevidstheden i institutionen omkring programindholdet. Gallaghers artikel er en sammenfatning af en rapport som hun har lavet for EF om kvindernes ansættelse og indflydelse i en række europæiske TV stationer. Hun tilbageviser den myte, at udviklingen går i den rigtige retning, at der kommer flere og flere kvinder på indflydelsesrige stillinger, men påpeger at kvinderne har en mulighed for at udnytte den forestilling, som de nationale statslige TV stationer har om sig selv,

at de spiller en progressiv rolle i samfundsudviklingen. Det er også muligt, at de statslige TV stationer kan motiveres til at ansætte flere kvinder i den aktuelle situation, hvor de føler sig usikre overfor truslen fra de kommercielle TV stationer.

Generelt viste konferencen at medieforskningen er ufuldstændig uden den kønsspecifikke synsvinkel, fordi repræsentationen af det kvindelige og kønssegregeringen af publikum er grundlæggende træk ved massemedierne. I forhold til den fremtidige udvikling indenfor TV kan vi sikkert vente os en endnu større kønssegregering af publikum og altså flere programmer beregnet specielt for kvinder. Dette er noget der altid har eksisteret i lande med kommercielt TV, men som har været relativt ukendt i lande med statslige TV systemer. Bl.a. derfor kan vi altså vente os en større numerisk repræsentation af kvinder på skærmen, men som det også fremgår af konferenceindlæggene, så betyder dette ikke automatisk, at der bliver givet plads for en kvindelig synsvinkel.

Det fremgår både af program- og af jobanalyser, at udviklingen ikke af sig selv går i retning af mere plads til kvinder. Hvad angår forskningen gjorde konferencen det klart for os, at det på længere sigt er nødvendigt at kombinere de forskellige forskningstraditioner, for at kunne forstå og påvirke det komplicerede samspil mellem kvinderne og medierne. Vi håber at udgivelsen af disse artikler kan medvirke hertil.

En foreløbig meget konkret udløber af konferencen har været dannelsen af en gruppe bestående af kvindelige journalister og mediearbejdere og medieforskere. Denne gruppe arbejder i øjeblikket på to fronter. Dels på at få en rimelig kvinderepræsentation i de styrende organer for det kommende danske TV 2, dels på at skabe kvindeproduktionsmiljøer, som kan tilbyde TV programmer, der er i overensstemmelse med kvinders behov. Konferencens resultater kan altså også fungere som inspirationskilde og arbejdsgrundlag for kvinder udenfor de snævre forskningsmiljøer.

Vi takker Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet i Sverige og Statens Humanistiske Forskningsråd i Danmark samt Nordiska Forskarkurser for økonomisk støtte til afholdelse af konferencen. Vi takker også studerende og kolleger ved Center for Massekommunikation for hjælp til konferencens gennemførelse og udarbejdelsen af denne rapport.

Hanne Løngreen
Birgitte Tufte
Else Fabricius Jensen
Vibeke Pedersen

Hanne Løngreen og Vibeke Pedersen, Center for Massekommunikation, Københavns Universitet.

Else Fabricius Jensen, Institut for sociologi, Københavns Universitet.

Birgitte Tufte, Danmarks Lærerhøjskole.

Introduction

This issue of MedieKultur consists of a series of articles written on the basis of papers presented at the Nordic/International Conference about Women and Electronic Mass Media in April 1986, at the Center for Mass Communication in the University of Copenhagen.

The Conference was the first international research conference where feminist media researchers coming from USA, Canada and several European countries and representing various research traditions got together to discuss the aims and methods of feminist media research, as well as the issue of how women should respond to current developments within mass media.

Cables, satellites and the legislation concerning TV-2 (a second public service TV channel) which was passed recently will create an entirely new situation for Danish media. Commercialization and internationalization of media will have a great impact on cultural politics in general - not least for women. With this conference we also wanted to enter into this discussion.

Within media research, there is a movement from quantitative methods to qualitative methods within both institutional, textual and audience analysis. We felt it was important at this stage, to explore the relevance of the different methods that have been utilized within feminist media research - that is to say on one hand sociological forms of measurement and on the other hand psychoanalytical and semiological forms of interpretation and not least confront them with each other.